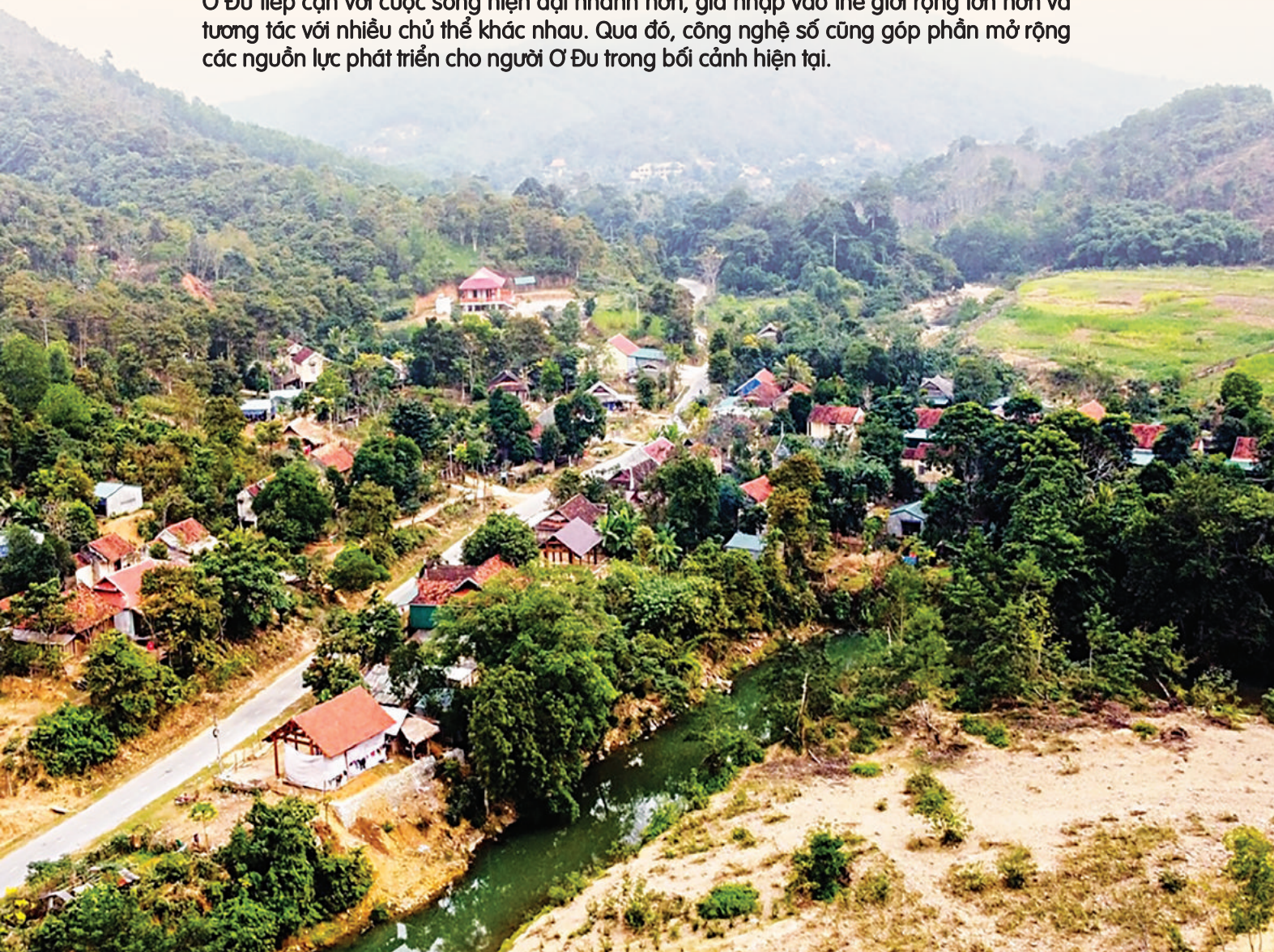

CÔNG NGHỆ SỐ và sự biến đổi xã hội của người Ơ Đu

■ Bùi Hào

Khi mới xuất hiện, điện thoại và internet đã tạo ra một sự kinh ngạc lớn dành cho những người dân Ơ Đu - một cộng đồng thuộc nhóm các dân tộc thiểu số ít người nhất ở Việt Nam. Từ trên điện thoại, họ có thể nói chuyện với người thân ở xa ngàn cây số. Ngày nay, công nghệ số, mà cụ thể là điện thoại và internet càng tác động mạnh mẽ đến đời sống của những người Ơ Đu. Đây là những nhân tố có vai trò quan trọng trong việc giúp người Ơ Đu tiếp cận với cuộc sống hiện đại nhanh hơn, gia nhập vào thế giới rộng lớn hơn và tương tác với nhiều chủ thể khác nhau. Qua đó, công nghệ số cũng góp phần mở rộng các nguồn lực phát triển cho người Ơ Đu trong bối cảnh hiện tại.

Bản Văng Môn, xã Nga Mỹ - nơi cư trú hiện nay của người Ơ Đu

Sự xuất hiện của điện thoại và internet ở bản Văng Môn

Bản Văng Môn là bản tái định cư của người Ô Đu ở xã Nga My, huyện Tương Dương. Hiện tại trong bản có 107 hộ gia đình, trong đó có 104 hộ gia đình người Ô Đu với 428 nhân khẩu, còn lại là người Thái. Trong số 428 nhân khẩu trong các gia đình người Ô Đu, có rất nhiều phụ nữ là người Thái và người Khơ Mú lấy chồng là người Ô Đu về đây sinh sống. Nên tính nhân khẩu trong các hộ gia đình có chủ hộ là Ô Đu thì là 428, còn số người Ô Đu ở đây thì ít hơn.

Năm 2006, khi những gia đình đầu tiên về đây tái định cư thì mới bắt đầu kết nối điện lưới. Đến năm 2007, khi hệ thống quản lý bản Văng Môn hoàn thiện, dân số bắt đầu ổn định thì điện lưới cũng phủ sóng cả bản. Lúc này, trong bản vẫn chưa có ai dùng điện thoại. Đến năm 2008, trạm phát sóng điện thoại được xây dựng ở xã Nga My, sóng điện thoại phổ biến và những chiếc điện thoại dần được xuất hiện nhiều hơn. Đến những năm 2012-2013, nhiều người sử dụng điện thoại hơn, nhất là những người đi làm ăn xa. Họ không chỉ mua cho mình mà còn mua cho bố mẹ ở nhà sử dụng để tiện liên lạc. Điện thoại thông minh và mạng internet xuất hiện nhưng chủ yếu sử dụng 3G, sau này là 4G. Năm 2018, gia đình đầu tiên lắp đặt wifi để kết nối internet. Số lượng người sử dụng điện thoại thông minh cũng tăng lên. Đến năm 2023, cả bản có 16 hộ gia đình đã lắp wifi, phần lớn người dân đều sử dụng điện thoại thông minh, chỉ một số người lớn tuổi không quen sử dụng internet thì còn dùng điện thoại không kết nối mạng.

Như vậy có thể thấy, điện thoại xuất hiện ở bản Văng Môn khoảng trong gần 15 năm qua. Internet xuất hiện muộn hơn, khoảng chục năm nay nhưng ngày càng phổ biến và được sử dụng nhiều hơn. Sự xuất hiện của điện thoại, mạng internet là tác nhân tạo ra sự hình thành các mạng lưới xã hội và qua đó cũng ảnh hưởng đến sự biến đổi đời sống văn hóa xã hội của người Ô Đu ở bản Văng Môn.

Vai trò của công nghệ số trong sự biến đổi đời sống xã hội của người Ô Đu

Kiến tạo không gian mới

Sự xuất hiện của điện thoại thông minh và internet đã tạo ra một không gian mới cho người Ô Đu. Đó là không gian ảo được sáng tạo bằng công nghệ số. Ban đầu, không gian mới này đưa đến cho người dân những sự ngạc nhiên nhất định. Nhiều người phụ nữ ở Văng Môn vốn chưa từng biết đến internet, khi thấy con mình trong điện thoại đã không khỏi sợ hãi phải kêu lên “ai lại bắt nó nhốt vào trong này”⁽¹⁾. Đây có lẽ cũng là phản ứng bình thường với những người trung tuổi ở những vùng nông thôn mà internet chưa phổ biến. Trước đó, việc xem phim trên tivi đã là cả một sự kinh ngạc bởi không hiểu sao một cái màn hình lại có thể tạo ra nhiều con người và nhiều hoạt động như vậy. Đó là cuộc tiếp xúc đầu tiên với không gian ảo - một không gian do công nghệ số tạo ra. Với những người trẻ tuổi, họ tiếp cận với không gian mới/ảo một cách chủ động hơn. Và qua không gian mới này, thanh niên có thể gặp gỡ, trò chuyện với người thân, bạn bè. Cũng có nhiều người trẻ biết vận dụng không gian ảo để tìm kiếm sinh kế, kiến tạo cuộc sống và phần nào đạt được thành công, ổn định cuộc sống nhờ biết sử dụng không gian ảo một cách phù hợp.

Những không gian mới này có thể tạo điều kiện cho nhiều người tiếp cận nhiều thông tin

hơn, chia sẻ được với nhiều đối tượng hơn, tương tác sâu rộng và nhanh hơn, qua đó tạo ra nhiều lợi ích cho những người tham gia. Nhưng mặt khác, không gian mới tạo thành này cũng là một “xã hội” đa dạng và nếu không cẩn thận thì sẽ dễ bị lợi dụng. Trong những năm gần đây, việc lừa đảo qua mạng xã hội trở nên phổ biến và không ít người đã bị “tiền mất tật mang” vì giao tiếp trên không gian công nghệ số.

Kiến tạo mạng lưới xã hội

Hiện nay, mạng lưới xã hội do công nghệ số tạo ra đang dần trở nên quan trọng. Nguyễn Thị Hậu nhận xét: “Thời đại thông tin ngày nay đã tạo những điều kiện và cơ hội cho con người giao lưu, liên kết, chia sẻ những sở thích, sự quan tâm, những ý tưởng, những việc làm bằng các phương tiện truyền thông hiện đại-nhất là sự phát triển ngày càng đa dạng của internet, trong đó có mạng xã hội. Sự xuất hiện với những tính năng đa dạng, nguồn thông tin phong phú, mạng xã hội cho phép người dùng tiếp nhận, chia sẻ và chọn lọc thông tin một cách có hiệu quả, vượt qua

Sử dụng điện thoại thông minh để liên lạc qua internet đang ngày càng phổ biến ở bản Văng Môn

trở ngại về không gian và thời gian”⁽²⁾. Như vậy, công nghệ số rõ ràng là một nhân tố quan trọng kiến tạo nên mạng xã hội rộng lớn.

Ở cộng đồng Ô Đu, điện thoại và internet cũng là nhân tố quan trọng kiến tạo nên các mạng lưới xã hội. Theo thống kê của chính quyền địa phương thì bản Văng Môn hiện nay có 129 người rời bản học tập và làm việc. Ngoại trừ 11 người đi học thì số còn lại là đi làm ở các đô thị lớn, các khu công nghiệp trong đó có 16 người đi xuất khẩu lao động. Phần lớn các hộ gia đình ở đây đều có người đi làm ăn xa và họ luôn giữ mối liên hệ chặt chẽ với nhau, tạo thành các mạng lưới xã hội. Ở chỗ làm, người Ô Đu cũng tìm nhau để tạo thành các nhóm nhỏ để chia sẻ, hỗ trợ và gặp gỡ với nhau.

Ở các cấp độ khác nhau, tác động của công nghệ số lên số lượng đối tượng cũng khác nhau. Công nghệ số đã tạo ra mạng lưới xã hội trong gia đình, khi mà cha mẹ con cái, anh chị em được trao đổi với nhau, nhìn thấy mặt nhau và trò chuyện qua internet. Mạng lưới gia đình trở nên gần gũi hơn, bền chặt hơn. Hầu hết thanh niên trong bản đều đi làm ăn xa. Trước đây, khi họ xa quê thì việc liên lạc về nhà rất khó khăn, ban đầu phải qua một số người có điện thoại và hẹn gặp trước mới liên lạc được. Sau đó, các gia đình dần được trang bị điện thoại thì việc liên lạc với nhau giữa các thành viên cũng thuận tiện hơn. Nhưng cũng gặp nhiều khó khăn vì cước phí đắt đỏ và không thể nhìn thấy nhau được. Khi

điện thoại thông minh xuất hiện và mạng internet phổ biến hơn thì việc liên lạc trở nên dễ dàng hơn. Không chỉ nghe được lời nói mà còn nhìn rõ được nhau, quan sát được bối cảnh và các cử động của nhau một cách sinh động hơn. Giờ đây, những người làm cha làm mẹ ở bản Văng Môn có thể nói chuyện với con cái đi làm công nhân ở Thái Nguyên, Bắc Ninh, Hà Nội, Vinh, Bình Dương, Đồng Nai, Sài Gòn... một cách dễ dàng. Nhiều trẻ nhỏ ở Văng Môn cũng có thể được trò chuyện, nhìn thấy bố, mẹ đang đi làm ăn xa. Ở chiều ngược lại, những người con đi làm ăn xa cũng yên tâm hơn khi hàng ngày vẫn có thể nhìn thấy, trò chuyện với cha mẹ ở quê nhà. Hay các vợ chồng trẻ cũng thoải mái làm việc hơn khi vẫn được nhìn thấy con nhỏ đang sống với ông bà ở quê.

Công nghệ số cũng tạo cho các bạn trẻ một mạng lưới xã hội riêng. Bắt đầu là mạng xã hội với các bạn bè để họ quen biết và tương tác với nhau. Một người đi học hay đi làm ăn xa không chỉ giữ liên lạc thường xuyên với gia đình, người thân mà còn qua công nghệ số, qua mạng xã hội để mở rộng quan hệ

của mình. Từ mạng xã hội, họ kết bạn với các thành viên khác mà trước đó họ chưa từng quen biết, tạo lập ra các mạng lưới xã hội mới, mở rộng nguồn lực phát triển của mình. Đặc biệt, với những bạn trẻ năng động, việc vận dụng mạng xã hội để mở rộng quan hệ và kết nối với nhiều người là cơ hội để họ có thể tìm kiếm thêm việc làm, tăng thêm thu nhập. Không ít người đã tận dụng mạng xã hội để buôn bán hàng online và đưa lại những thu nhập nhất định. Nhiều cặp vợ chồng đã bén duyên với nhau từ việc gặp gỡ, trò chuyện qua mạng xã hội. Nhiều thanh niên đã tìm được việc làm phù hợp hơn qua những mối quan hệ xã hội mà họ thiết lập được qua mạng xã hội. Nhiều người ở Đu cũng biết lập các nhóm, các diễn đàn để liên kết, hỗ trợ và giúp đỡ nhau khi đi xa quê làm ăn. Đây là những giá trị tích cực mà công nghệ số đưa lại.

Nhà tái định cư ở bản Văng Môn

Đương nhiên, bên cạnh những giá trị tích cực thì mạng lưới xã hội cũng gây nên những hệ quả tiêu cực. Sự lạm dụng mạng xã hội rủ rê nhau làm việc xấu như trộm cắp, ma túy không phải là không có. Nhất là vài năm trước, khi mà ma túy trở thành một tệ nạn nghiêm trọng ở xã Nga My, nhiều đối tượng dùng mạng xã hội để buôn bán, rủ rê nhau dính vào chất cấm này.

Tiếp cận thông tin nhanh chóng và đa chiều

Ngày nay, người dân đã biết chủ động vào mạng internet để tìm kiếm các thông tin liên quan đến các chính sách dành cho họ, tra cứu, tham khảo các thông tin từ nhiều kênh khác nhau để hiểu rõ hơn về các chính sách, các thông tin liên quan đến cuộc sống của họ. Trước những vấn đề chưa rõ ràng, người dân ở bản Văng Môn chủ động tìm kiếm thông tin, rồi sau đó đi hỏi thêm cán bộ về các chính sách hay thông tin liên quan để thấu đáo hơn. Ở Văng Môn, việc lập các nhóm nhỏ qua mạng xã hội để trao đổi, chia sẻ cũng dần phổ biến. Ban quản lý bản có nhóm riêng, hội phụ nữ, hội cựu chiến binh, đoàn thành niên, nhóm dệt may thổ cẩm... đều thành lập nhóm riêng. Khi cần họ chỉ cần nhắn tin là có thể cùng nhau chia sẻ. Mỗi khi có vấn đề gì chưa rõ họ đều hỏi trong nhóm rồi sau đó mới trao đổi với nhau, nhất là các vấn đề liên quan đến chế độ chính sách. Có thể nói, công nghệ số đã giúp cho người dân tiếp cận thông tin một cách đa chiều hơn, đa dạng hơn, qua đó góp phần giúp người dân chủ động hơn trong những thảo luận nhằm kiến tạo cuộc sống của chính họ.

Chú thích:

⁽¹⁾ Tư liệu phỏng vấn ở bản Văng Môn tháng 11/2023 của tác giả.

^{(2), (3)} Nguyễn Thị Hậu (chủ biên) (2013), *Mạng xã hội với giới trẻ Thành phố Hồ Chí Minh*, Nxb Văn hóa - Văn nghệ. Trang 5, 9.

Quá trình người Ở Đu ở Văng Môn khi tiếp nhận và sử dụng các nhân tố công nghệ như điện thoại, internet cùng mạng xã hội vào quá trình phát triển cho thấy vai trò quan trọng của các nhân tố này. Trước hết là nó tạo ra các không gian mới để người dân tương tác một cách rộng rãi và nhanh hơn. Bên cạnh đó, các nhân tố này cũng kiến tạo ra các mạng lưới xã hội rộng lớn, giúp người dân mở rộng nguồn lực để phát triển. Không chỉ vậy, các nhân tố công nghệ còn giúp người dân tiếp cận được các thông tin đa chiều để nhận thức rõ hơn về các chính sách, các vấn đề liên quan đến mình. Tuy nhiên, bên cạnh những giá trị tích cực thì điện thoại, internet và mạng xã hội cũng đưa lại những hệ lụy tiêu cực nếu như không tiếp nhận một cách cẩn thận và phù hợp, nhất là ở những người trẻ tuổi. Giống như Nguyễn Thị Hậu nhấn mạnh: “Mạng xã hội là thành quả khoa học kỹ thuật tiên tiến của thời đại. Và cũng như nhiều thành tựu khoa học kỹ thuật khác, việc sử dụng mạng xã hội của con người sẽ làm cho nó có tính tích cực hay tiêu cực nhiều hơn. Những tiện ích và hạn chế mà mạng xã hội thể hiện trong đời sống giới trẻ chính là vấn đề chúng ta đang rất quan tâm, vì giới trẻ là chủ nhân của đất nước đồng thời là công dân của một thế giới toàn cầu ngày mai”⁽³⁾./.